

УЮШГАН ЖИНОЯТЧИЛИК ТУШУНЧАСИ ВА УНИНГ ЖИНОЙИ ХУКУКИЙ ТАВСИФИ

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7534794>

ELSEVIER

Тураев Эшон Аманджонович
Ўзбекистон Республикаси Ички ишлар вазирлиги Академияси тезкор-
кидирув фаолияти кафедраси ўқитувчиси.

Received: 12-01-2023

Accepted: 13-01-2023

Published: 22-01-2023

Abstract: Мақолада уюшган жиноятчиликнинг тушунчаси, унинг ҳукукий тавсифи, жамиятдаги ижтимоий муносабатлар жараёнига таҳдиди, унга қарши курашиш бўйича қабул қилинган халқаро ҳукукий ҳужжатлар ва уларда белгиланган нормаларнинг миллий қонунчиликда акс эттирилиши билан боғлиқ маълумотлар келтириб ўтилган.

Keywords: Уюшган жиноятчилик, уюшган гуруҳ, жинойи уюшма, глобал таҳдид, халқаро қонун нормалари, миллий қонунчилик тизими, трансчегаравий хусусият.

About: FARS Publishers has been established with the aim of spreading quality scientific information to the research community throughout the universe. Open Access process eliminates the barriers associated with the older publication models, thus matching up with the rapidity of the twenty-first century.

ПОНЯТИЕ ОРГАНИЗОВАННОЙ ПРЕСТУПНОСТИ И ЕЕ УГОЛОВНО- ПРАВОВАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА

Received: 12-01-2023

Accepted: 13-01-2023

Published: 22-01-2023

Abstract: В статье представлена информация о понятии организованной преступности, ее правовой характеристике, угрозе процессу социальных отношений в обществе, международно-правовых документах, принятых для борьбы с ней, и отражении установленных в них норм в национальном законодательстве.

Keywords: Организованная преступность, организованная группа, преступная организация, глобальная угроза, нормы международного права, национальная правовая система, трансграничный характер.

About: FARS Publishers has been established with the aim of spreading quality scientific information to the research community throughout the universe. Open Access process eliminates the barriers associated with the older publication models, thus matching up with the rapidity of the twenty-first century.

THE CONCEPT OF ORGANIZED CRIME AND ITS CRIMINAL LAW CHARACTERISTICS

Received: 12-01-2023

Accepted: 13-01-2023

Published: 22-01-2023

Abstract: The article provides information about the concept of organized crime, its legal characteristics, the threat to the process of social relations in society, international legal documents adopted to combat it, and the reflection of the norms established in them in national legislation.

Keywords: Organized crime, organized group, criminal organization, global threat, international law, national legal system, cross-border nature.

About: FARS Publishers has been established with the aim of spreading quality scientific information to the research community throughout the universe. Open Access process eliminates the barriers associated with the older publication models, thus matching up with the rapidity of the twenty-first century.

Бугунги кунда дунёда таракқиёт ва хавфсизликка раҳна солаётган хавф-хатар ва таҳдидлар тобора ортиб, глобал даражадаги муаммоларнинг қамрови кун сайин кенгайиб кетаётганлиги жамият аъзоларини бирдай ташвишга

солмоқда. Айниқса сўнги йилларда дунёнинг турли минтақаларида юзага келаётган нотинч вазият масалага жиддий ёндашувни талаб этмоқда.

Давлат бошқарувини издан чиқаришга, унинг тараққиётига тўсик бўладиган, иқтисодий таназзулга юз тутишига сабаб бўладиган ҳамда халқнинг турмуш даражаси оғирлашишига олиб келадиган энг катта муаммолардан бири уюшган жиноятчиликдир.

Иқтисодий жихатдан барқарор ривожланишни, халқининг муносиб турмуш кечириши учун кенг имкониятлар беришни ҳамда шу орқали эркин ва фаровон жамият қуришни мақсад қилган ҳар бир давлат уюшган жиноятчиликнинг ҳар қандай кўринишларига мурасасиз курашиш орқали ўзининг юксак мақсадларига эришиши мумкинлигини дунёнинг ривожланган давлатлари томонидан бошқарув тизимида босиб ўтилган йўллар орқали кузатиш мумкин.

Шу боис, Республикамизда сўнги йилларда амалга оширилаётган исолохларнинг бош мақсади, инсон кадр-қимматини ошириш, аҳолининг муносиб турмуш шароитини таъминлаш, давлатнинг иқтисодий барқарорлигига эришишга қаратилар экан, бу борада дунёнинг етакчи давлатлари билан ўзаро тенг ҳуқуқли ва манфаатли ҳамкорликни йўлга қўйиш орқали қўйилган мақсадларга эришиш мумкинлиги давлатимиз раҳбари томонидан кўп мартаба эътироф этилган. Жумладан, 2022 йил 16 сентябрь куни бўлиб ўтган Шанхай ҳамкорлик ташкилотига аъзо давлатлар раҳбарларининг Самарқандда бўлиб ўтган йиғилишида Ш.Мирзиёев: “Дунёда ишонч ва ўзаро бир-бирини тушуниш тақчиллиги сезилаётган, қарама-қаршиликлар ва можаролар кузатилаётган бугунги шароитда барқарорлик ва хавфсизликка нисбатан кўплаб таҳдидлар кучайди.

Ўзаро ишонч, адолат ва ҳамжихатликка талаб глобал миқёсда тобора ортиб бормоқда. Шу муносабат билан очик ва конструктив мулоқотни давом эттириш ҳар қачонгидан ҳам кўпроқ талаб этилмоқда” [1] - деган фикрлари орқали яна бир бор халқаро ҳамкорликнинг аҳамиятини эътироф этди.

Маълумки, давлатлар ўртасидаги ўзаро ҳамкорлик, айниқса иқтисодий соҳадаги ҳамкорлик ўзаро манфатлар тўқнашуви орқали юзага келар экан, бунда албатта, томонлар бир-бирининг ички имкониятларини, барқарор ижтимоий муҳитни ўрганиш билан бирга ривожланишга тўсик бўлувчи омиллар, жумладан жиноятчиликнинг ҳолати билан қизиқиши, таҳлил қилиши табиий ҳолдир. Шу боис, халқаро даражада уюшган жиноятчиликнинг ҳолати ва бу борада давлатлардаги вазият таҳлилчилар томонидан доимий кузатувда бўлади. Ана шундай кузатувни амалга оширувчи, бош штаб-квартираси Женевада жойлашган, халқаро мустақил “Global Initiative against transnational organized crime” [2] ташкилотининг 2021

йилги ҳисоботида, дунё миқёсида уюшган жиноятчиликнинг ҳолати куйидаги мезонлар асосида баҳоланган, булар:

- давлатда жиноятчилик кўлами ва унинг бошқарув жараёнига таъсири;
- жиноятчилик турларининг (мафия, жиноий тармоқлар, давлат идораларига сиздирилган жиноий тузилмалар ва хорижий жиноий тузилмалар) таркиби ва таъсири;

- мамлакатларнинг уюшган жиноятчиликка қаршилиги.

Ушбу мезонлар бўйича эълон қилинган ташкилот рейтингда Ўзбекистон 4,97 балл тўшлаб, 193 давлат орасида 90-ўринни эгаллади.

Таққослаш учун, Тожикистон – 62 (5,62), Қирғизистон – 72 (5,33), Туркманистан – 113 (4,62) ва Қозоғистон – 133 (4,27) ўринларда кўрсатилган.

Ушбу муаммоларни бартараф этиш мақсадида, мамлакатимизда айнан уюшган жиноятчиликка қарши курашиш борасида зарур чора-тадбирлар амалга оширилмоқда ва шу мақсадда давлат бошқарув органлари тизимида махсус органлар ҳамда хизмат соҳалари тузишга алоҳида эътибор қаратилган. Жумладан, ички ишлар вазирлиги ва прокуратура органлари тизимида уюшган жиноятчилик ҳамда коррупцияга қарши курашда фаолият кўрсатувчи бўлим ва бўлинмалар ташкил этилган. Бу органларга нафақат жамоат тартибини сақлаш, балки жамият хавфсизлигини таъминлаш бўйича ҳам Давлат хавфсизлик хизмати ва Адлия вазирлиги билан ҳамкорликда чора-тадбирларни белгилаш, қарши курашиш фаолиятининг ҳуқуқий жиҳатларини такомиллаштириш бўйича бир қатор ваколатлар берилган.

Уюшган жиноятчиликка қарши кураш фаолиятининг ҳуқуқий асослари ўзининг моҳияти ва мазмунига кўра ҳуқуқий нормалар мазмунини акс эттиради. Уюшган жиноятчиликка қарши кураш фаолиятида ҳуқуқни муҳофаза қилиш фаолиятининг алоҳида тури сифатида, мазкур жиноятчилик субъектлари ва бошқа иштирокчилари ҳамда унга қарши курашиш фаолиятини амалга оширувчи тузилмаларнинг ҳамда ушбу фаолиятга жалб этилган бошқа жисмоний ва юридик шахслар ўртасида юзага келадиган махсус ҳуқуқий ва ижтимоий муносабатларни тартибга солади. Таъкидлаш жоизки, уюшган жиноятчиликка қарши кураш фаолиятининг ҳуқуқий асослари мазмуни кўпгина ҳуқуқий манбаларда акс эттирилган. Шу боис дастлаб, уюшган жиноятчиликка қарши курашиш бўйича унинг тушунчаси ва қарши курашишнинг ҳуқуқий асоси белгилаб берилган халқаро ҳуқуқий нормаларга мурожаат этадиган бўлсак куйидагиларни кўриш мумкин.

Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг 2003 йил 30 августдаги “Бирлашган миллатлар ташкилотининг трансмиллий уюшган жиноятчиликка қарши конвенциясини ратификация қилиш тўғрисида”ги

536-II-сон қарори[3] билан халқаро конвенция Ўзбекистонда ратификация қилинган ва ушбу Конвенция 2004 йил 8 ноябрь кунидан қонуний кучга кирган.

БМТнинг “Трансмиллий уюшган жиноятчиликка қарши конвенцияси” да [4] “уюшган жиноятчилик” учун алоҳида таъриф мавжуд эмас. Аммо мазкур Конвенциянинг 2-моддаси уюшган жиноий гуруҳнинг таърифини ўз ичига олади ва унинг белгиларини очиқ беради: а) “уюшган жиноий гуруҳ” - маълум вақт давомида мавжуд бўлган ва бир ёки бир нечта оғир жиноятларни ёки ушбу Конвенцияга мувофиқ деб топилган ҳуқуқбузарликларни содир этиш, бевосита ёки билвосита, молиявий ёки бошқа моддий манфаат олиш мақсадида биргаликда ҳаракат қиладиган уч ёки ундан ортиқ шахслардан иборат тузилган гуруҳ; б) “жиддий жиноят” - энг камида тўрт йил муддатга озодликдан маҳрум қилиш ёки ундан ҳам оғирроқ жазо назарда тутилган жиноят; с) “тузилма тарзида яратилган гуруҳ” деганда жиноятни бевосита содир этиш учун тасодифий тузилмаган ва унинг аъзоларининг роли расмий равишда белгиланмаган, аъзолик узлуксиз ёки ривожланган тузилма ташкил этилган гуруҳ тушунилади. Ушбу таъриф “трансмиллий уюшган жиноятчилик” тушунчасига таъриф бериш учун асос бўлиб, унинг белгиларини санаб ўтиш орқали Конвенциянинг 3-моддасида келтирилган ва жиноят трансмиллий хусусиятга эга эканлигини кўрсатади, агар: а) у битта давлатдан ортиқ бошқа давлатларда содир этилган бўлса; б) у бир давлатда содир этилган бўлса, лекин уни тайёрлаш, режалаштириш, бошқариш ёки назорат қилишнинг муҳим қисми бошқа давлатда амалга оширилган бўлса; в) бир давлатда, лекин бир неча давлатда жиноий фаолиятни амалга оширувчи уюшган жиноий гуруҳлар иштирокида содир этилган бўлса; ёки д) у бир давлатда содир этилган бўлса-ю, лекин унинг муҳим оқибатлари бошқа давлатда содир этилса, каби тушунчаларни акс эттиради.

Юқорида таъкидлаб ўтилганидек, уюшган жиноятчилик давлатнинг бошқарув тизимига ўзининг сезиларли даражадаги таъсири билан ҳам хавфли кўринишга эга, шу сабабли бундай жиноятларга қарши курашиш, уларнинг олдини олиш ва бартараф этишга қаратилган чора-тадбирларни белгиловчи қонунчилик нормалари давлатнинг бошқарув тизими ва хусусиятидан келиб чиқиб белгиланади.

Ўзбекистон Республикасининг Жиноят ва Жиноят-процессуал кодексига “жиноятда иштирокчилик” тушунчаси аниқ ифодаланди. Хусусан, Жиноят кодексининг 29-моддаси 4-бандида таъкидланганидек, “икки ёки ундан ортиқ шахснинг биргаликда жиноий фаолият олиб бориши учун олдиндан бир гуруҳга бирлашиши уюшган гуруҳ деб топилади” [5].

Жиноят кодексининг 242-моддасининг 1-бандига кўра, жиноий уюшмалар ёхуд унинг бўлинмаларини тузиш ёки унга раҳбарлик қилиш, шунингдек уларнинг мавжуд бўлиши ва ишлаб туришини таъминлашга қаратилган фаолият жиноий фаолият деб эътироф этилган. Ушбу модданинг 2-бандида эса уюшган қуролли гуруҳ тузиш ва унга раҳбарлик қилиш ёки унда иштирок этиш ҳам жамоат хавфсизлиги ва жамоат тартибига қарши қаратилган ўта оғир жиноятлар тоифасига киритилган.

Баён этилганлар уюшган жиноятчиликка берилган жиноий-ҳуқуқий тавсифдир. Аммо ушбу жиноятчиликнинг янада аниқ ифодасини бериш мақсадга мувофиқдир. Шундан келиб чиққан ҳолда, даставвал “уюшганлик” тушунчасини таҳлил этиш мақсадга мувофиқдир. Айниқса, ҳуқуқий луғат ва атамаларнинг ўзбек тилида мазмунан тўғри ифодаланиши илмий тадқиқот ишлари ва жиноятчиликка қарши кураш амалиёти учун ғоятда муҳимлигини эътиборга олиш лозим.

Бир қатор луғатлар тўпламининг таҳлилидан маълум бўлдики, “уюшиш”, “уюшганлик”, “ташкilot”, “ташкил этиш” сўзлари ўзига хос равишда бир маънони, яъни кишиларни маълум бир тартиб ва қоидалар асосида қўйилган мақсадга етишиш учун ўзаро ҳамкорликда фаолият кўрсатишларини англатади.

Бу албатта умумий бўлиб, агар ушбу умумийликдан айнан шу жиноятчилик билан боғланганлик ҳолатини кўриб чиқадиган бўлсак, унда “уюшган жиноятчилик” жиноий мақсадга эришиш учун жиноий фаолият кўрсатувчи шахслар гуруҳидир. Яъни, бу каби гуруҳ асосан жиноятчилардан таркиб топган бўлади.

Профессор В.Д. Малковнинг берган тарифига кўра, “уюшган жиноятчилик” атамаси уюшган жиноятларнинг ажралмас мажмуини англатиши керак, чунки алоҳида содир этилган жиноятлар, гуруҳли ва уюшган бўлиши мумкин. У умумий, хусусий ва бирлик орасида оралик ўринни эгаллайди, умумий (жиноятчилик) ва бирлик (жиноятлар) хусусиятларини акс эттиради [6].

Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг “Ўзгалар мулкини ўғрилик, талончилик ва босқинчилик билан талон-торож қилиш жиноят ишлари бўйича суд амалиёти тўғрисида”ги қарорида “Апелляция ва кассация инстанцияси судларининг эътибори ўта хавфли рецидивистлар, уюшган гуруҳ ташкilotчилари ва фаол иштирокчиларига нисбатан жазони асоссиз равишда камайтириш ёки бошқа енгилроқ жазо билан алмаштириш ҳолларига йўл қўйилмаслиги лозимлигига қаратилсин” [7] деб таъриф берилган.

Уюшган жиноятчиликнинг энг муҳим белгиларига куйидагиларни киритиш мумкин: а) шахслар ва гуруҳлар орасида вазифаларнинг қатъий кетма-кетлиги ва мувофиқлашувидан иборат функционал-иерархик тизимга эга турли даражадаги уюшган жиноий ташкилот(тузилма)нинг мавжудлиги; б) жиноий фаолият турмуш тарзи ва ҳаёт кечирish воситасига айланган профессионал жиноятчиларнинг борлиги; д) барқарор, режалаштирилган, яширин жиноий фаолият; е) жиноий фаолиятни амалга ошириш, хусусий хавфсизлик ва ижтимоий назоратни бўшаштириш тизимларининг мавжудлиги; ф) жиноий фаолият, ошкора бизнес, жамиятни коррупциялаштириш, маҳкум этилганларни қўллаб-қувватлаш учун катта маблағ фондининг мавжудлиги; г) жиноий фаолият ва жиноий бирлашмаларнинг таъсир доирасини кенгайтиришга мойиллик ва бошқалар.

Уюшган жиноятчиликка қарши курашишнинг ҳуқуқий меъзонларида кўриб ўтилганидек, унинг юзага келиши ва фаолият жараёни унга берилган таърифларда кўринганидек, кўплаб ташқи таъсирларга боғлиқ экан. Шу жиҳатдан олиб қаралганида, уюшган жиноятчилик ижтимоий барқарор ҳодиса сифатида, бошқа турдаги жиноятларнинг олдини олишга қаратилган профилактика чора-тадбирлар каби ҳаракатларга бўйсунмаслиги, жиноий уюшма аъзолари имкониятларининг анча кенглиги, давлат бошқарув жараёнида иштирок этувчи мансабдорлар билан узвий алоқадорлиги, жамоа иштирокчилари орасида кучли интизомнинг мавжудлиги, жиноий муҳитдан четга чиқишга уриниш шафқатсизлик билан жазоланиши ва бошқа омилларни ўзида жамлаганлиги билан ҳам хавфли кўринишга эгалиги маълум бўлади.

Бугунги кунда Республикамизда тараққиёт ўзининг янги босқичини бошдан кечираётган бир вақтда, ҳар қандай кўринишдаги жиноятлар, айниқса уюшган жиноятчиликка қарши курашиш жуда муҳим ҳисобланади. Чунки, давлат бошқарувида иқтисодий соҳанинг ролини ошириш ва айнан барқарор иқтисодий ривожланишни таъминлаш орқали тараққиётга эришиш мақсад қилинган ва бунинг учун соҳага кенг имкониятлар берилаётган бир паллада турли жиноий уюшмалар ташкил этилиши, ўзаро тил бириктириш орқали яратилаётган имкониятлардан ўзларининг ғаразли мақсадлари йўлида фойдаланишга бўладиган уринишларнинг олдини олиш ва унга қарши курашиш жуда муҳим ҳисобланади. Бундан келиб чиқиб айтиш мумкинки, ушбу йўналишда жиноятчиликка қарши курашиш соҳа вакиллари олдида бир қатор муҳим вазифалар юкланади. Айниқса, бу борада ИИОларининг ўрни ва ролини янада ошириш, улар олдида қўйилган вазифалар ижросини ўз вақтида ва сифатли таъминлаш муҳимдир. Таъкидлаш лозимки, жиноятчиликка қарши курашиш самарадорлиги, содир

этилиши мумкин бўлган жиноятларни олдиндан аниқлаш, ўрганиш ва таҳлил қилиш ва шу орқали содир этилишини ўз вақтида тўхтатиш ва бартараф этишга боғлиқ. Масаланинг айнан шу жиҳатига тўхталар экан, тадқиқотчи А.А. Таштемиров қуйидаги фикрларни билдиради, яъни: “Ушбу турдаги жиноятларга қарши курашишда тезкор суриштирув ишларини самарали ташкил этиш ҳам муҳим аҳамият касб этади. Чунки, ушбу турдаги жиноятлар ўзига хослиги билан бошқа жиноятлардан кескин ажралиб туради. Шунинг учун бу ерда жиноятчининг шахсига аниқлик киритиш жиноятнинг содир этилишда асосий ўринга эга. Бунинг учун эса тезкор қидирув тадбирларини ўз вақтида ва самарали қўллаш талаб этилади” [8]. Ушбу фикрдан кўриниб турибдики, жиноятчиликка қарши курашиш самарадорлиги кўп жиҳатдан ИИОлари ходимлари томонидан амалга ошириладиган тезкор қидирув тадбирларининг ўз вақтида ва сифатли ўтказилиши билан ҳам боғлиқ экан. Ушбу фикрларнинг тасдиғини Г.А.Мирсалихованинг “...тезкор тадбирлар жараёнида ишларни режалаштириш ва ташкил этишнинг замонавий инновацион услубларини, илғор ахборот-коммуникация технологияларини жорий этиш” [9] лозимлиги бўйича билдирган таклифида ҳам кўриш мумкин.

Юқоридагиларга асосланиб, хулоса сифатида қуйидагиларни таъкидлаш мумкин. Жамият ривожланишида, иқтисодий барқарорликка эришишда асосий тўсиқлардан бири сифатида таъкидлаб ўтилган уюшган турдаги жиноятчиликка қарши курашишнинг самарали механизмини яратиш ва бундай турдаги жиноятлар содир этилишининг олдини олиш учун *биринчидан*, фуқароларнинг қонунларга итоаткорлик руҳини ошириш; *иккинчидан*, давлат томонидан ваколат берилган мансабдор шахсларнинг уюшган жиноий гуруҳ билан алоқадорлиги кузатилган ҳолларда, бундай мансабдор шахсларга нисбатан жазо чорасини кескин ошириш; *учинчидан*, жамоатчилик назоратининг таъсирчан механизмини яратиш; *тўртинчидан*, ушбу йўналишда самарали ва фидоий хизмат олиб борувчи ходимларни ҳар томонлама мустаҳкам ҳимоялаш тизимини яратиш, *бешинчидан*, давлатнинг бюджет тақсимоти билан боғлиқ масалаларида шаффофликни таъминлаш ва бошқалар.

ФҲЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Шанхай ҳамкорлик ташкилотига аъзо давлатлар раҳбарлари кенгашининг мажлисидаги нутқи. <https://president.uz/uz/lists/view/5542> (16.09.2022 йил).

2. “Global Initiative against transnational organized crime” халқаро ташкилотининг 2021 йил хисоботи <https://globalinitiative.net/analysis/ocindex-2021/> .

3. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг “Бирлашган миллатлар ташкилотининг трансмиллий уюшган жиноятчиликка қарши конвенциясини ратификация қилиш тўғрисида” Қарори. 30.08.2003 йил. 536-II-сон. <https://lex.uz/docs/1328107>

4. Конвенция. “Организации объединенных наций против транснациональной организованной преступности” Нью-Йорк, 15 ноября 2000 года. <https://lex.uz/docs/1304112>

5. Ўзбекистон Республикасининг Жиноят кодекси. <https://lex.uz/acts/111453>

6. Малков В.Д., Организация деятельности ОВД по предупреждению преступлений: Учебник/ М.: Академия управления МВД России, 2000. С. 123.

7. Ўзбекистон Республикаси Олий суди пленумининг “Судлар томонидан жиноят учун жазо тайинлаш амалиёти тўғрисида” ги қарори. 1-сон. 2006 йил 3 февраль. Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 2022 йил 14 майдаги 9-сонли қарори таҳрири.

8. Таштемиров А. А. Ахборот технологиялари орқали содир этилган фирибгарлик жиноятларига қарши курашишнинг ҳуқуқий ва ташкилий жиҳатлари //O'zbekistonda fanlararo innovatsiyalar va ilmiy tadqiqotlar jurnali. – 2022. – Т. 2. – №. 14. – С. 320-327.

9. Мирсалихова Г. А. Тезкор қидирув фаолиятини ҳуқуқий асосларини такомиллаштириш. Илмий мақола //Eurasian journal of law, finance and applied sciences <https://doi.org/10.5281/zenodo>. – Т. 7262974.